

УДК 811.111:340.113.1

Дорда С.В.

МОВА ПРАВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ

Особливості взаємозв'язку мови та права з давніх пір цікавлять як мовознавців, так і правознавців. Розвиток нових засобів комунікації, становлення процесу правової інтеграції та гармонізації у країнах Європейського Союзу, процес адаптації законодавства України до вимог Європейського законодавства є тими факторами, що привертають значну увагу до питань міжмовної комунікації у сфері права за кордоном та в Україні. Все це дає підстави говорити про те, що юридичний переклад є одним з аспектів взаємовідносин між сферами права та лінгвістики. Науковців і практиків цікавить вивчення методології та техніки перекладу юридичних текстів інших правових систем [1; 2; 3; 4; 5].

Перш за все розглянемо особливості мови права на прикладі української та англійської мов. Мова права є не лише знаковою системою, але й невід'ємною частиною правової системи з її традиціями, особливостями логіки і функціями. Тому слушним вбачається твердження про те, що особливості мови права зумовлені особливостями самого права. Цілком очевидно, що права без мови немає і бути не може, а мові притаманні свої особливості і навіть закони, які і з'ясовують мовознавці. Так само очевидно, що право здійснює значний вплив на мову, формує мову права в межах правової системи, концепції, доктрини тощо. Досить вагомий вплив на мову права має така особливість права, як високий ступінь абстракції юридичних понять. На противагу спеціальним галузям, наприклад, техніці, де терміни позначають конкретні предмети і можуть бути зображені навіть графічно, що дозволяє достатньо легко визначити зміст поняття та співвіднести поняття з його мовним позначенням, мова права виражає абстрактні поняття та зв'язок між ними.

Юридичне функціонування мови – особливе середовище, в якому існують свої внутрішні закономірності, що склалися у правотворчих і правозастосувальних процесах, закріплені у спеціальних законодавчих актах чи прийняті в юридичній практиці. Воно визначається рядом факторів як лінгвістичного (внутрішні тенденції розвитку системи в синхронному і діахронному плані, економії мовленнєвих засобів), так і екстралінгвістичного порядку (причинами соціального, політичного, ідеологічного характеру тощо).

А.С. Піголкін характеризує мову права як мову офіційного документа, що виражає волю колективу, суспільства, має державно-владний характер і чітко визначену офіційну форму [6, с. 7].

Мова права – це функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками,

[Введіть текст]

зумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній [7, с. 156].

Мові права в цілому властиві такі ознаки: офіційність; повнота; раціональна стислість; системність; логічність; об'єктивність; вмотивованість; однозначність; достовірність; зобов'язально – інформативний характер; зрозумілість, точність і визначеність; нейтральність; стандартизованість; сталість; нормативність мовних засобів тощо [8, с. 61].

Будучи складною поліфункціональною підсистемою літературної мови, мова права виконує низку функцій, серед яких Н.В. Артикуца визначає наступні базові (загальномовні) і специфічні функції:

- 1) номінативна (називання правових реалій і понять);
- 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом);
- 3) аксіологічна (правової та морально-етичної оцінки);
- 4) комунікативна (правового спілкування);
- 5) регульовально-волюнтативна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права та вплив на правосвідомість);
- 6) культуруносна (збереження й передача правового знання та правової культури);
- 7) естетична (мовностилістична довершеність тексту закону як еталон для усіх юридичних документів) [7, с. 157].

Актуалізація певного набору базових і специфічних функцій на мовленнєвому рівні залежить від мети і призначення, змісту і форми, жанру і стильової належності юридичного тексту.

Серед юристів та лінгвістів поширені погляди про те, що мова права є видом офіційно-ділового стилю. Офіційно-діловий стиль можна охарактеризувати як сукупність мовних засобів, що задовольняють сферу офіційно-ділових стосунків, яка виникає між органами влади і населенням, між установами, організаціями, між установами та приватними особами, між членами суспільства в різних сферах їх правової та господарської діяльності.

Офіційно-діловий стиль характеризується наступними ознаками: офіційність; консервативність; нейтральність; безособовість; об'єктивність; документальність; точність та ясність (зрозумілість) викладу; логічність і аргументованість; лаконічність; достовірність; доречність. Зупинимось на деяких з них.

Консервативний характер. Цей стиль майже не відгукується на нове у розвитку мови, з усіх стилів мови він найменше піддається змінам. По-перше, усталені конструкції приводять до однакової, усталеної реакції на них, до однакового розуміння і тлумачення текстів, що досить важливо для суспільного життя. По-друге, зміна конструкцій, засобів, введення нового призводить і до їх різного трактування, що особливо

[Введіть текст]

небажано для цього стилю. По-третє, така консервативність уможливило стандартизацію документів.

Точність та ясність (зрозумілість) викладу. Вони базуються на правильному доборі слів та словосполучень, граничній точності формулювань, значній чіткості висловлюваної думки. Тобто ясність забезпечується точним добором потрібного слова, правильним використанням його в контексті. Зрозумілим має бути кожне окреме слово тексту, кожний зворот.

Проте в мові права використовуються специфічні мовні засоби, обмежити які рамками лише офіційно-ділового призначення неможливо. Маючи широку й відкриту сферу побутування, мова права характеризується функціонально-стильовою та жанрово-стильовою неоднорідністю.

Значну частину юридичної лексики в англійській мові складають юридичні терміни, які є однозначними та більшість яких перекладається українською мовою за допомогою словосполучень та описово, наприклад: *cojuror* – особа, яка підтверджує під присягою те, в чому присягнувся інший.

Розповсюдженням є вживання в англійській мові права особливих ідіоматичних виразів і фразеологічних одиниць, які зовсім або майже не використовуються у загальнолітературній мові, наприклад: *Richard Roe* – відповідач у судовому процесі, справжнє ім'я якого невідоме або не розкривається; "*Miranda*" ("*Miranda rights*") – права, які має затриманий за підозрою у скоєнні злочину і включають в себе право мовчати, право на допомогу адвоката і присутність адвоката під час допиту.

Англійській мові права притаманні певні стилістичні відмінності від загальнолітературних норм:

- поширені еліптичні конструкції, особливо у типових документах, форма і зміст яких змінюються незначною мірою (зведення, повідомлення, рішення, висновки тощо);
- поширені звороти офіційно канцелярського стилю в документах загально- або адміністративно-господарської тематики;
- суворо регламентоване вживання дієслівних форм і зворотів спеціальної термінології в певних юридичних документах;
- складні речення, які містять не одне складносурядне або складнопідрядне речення.

Прикладом останньої характеристики може стати уривок діючого в Англії закону про заповіт:

"No will shall be valid unless:

- a) it is in writing, and signed by the testator or some other person in his presence and by his direction; and*
- b) it appears that the testator intended by his signature to give effect to the will; and*
- c) the signature is made or acknowledged by the testator in the presence of two or more witnesses present at the same time; and*

[Введіть текст]

d) each witness either –

I) attests and signs the will; or

II) acknowledges his signature in the presence of the testator (but not necessarily in the presence of any other witness), but no form of attestation shall be necessary” [9, с. 36].

Розповсюдженням є вживання латинських слів і виразів у англійських юридичних текстах усіх видів – від законодавчого акту до контракту та листів:

The claim for breach of contract fails *inter alia* to state facts sufficient to constitute a cause of action, is uncertain as to what contract plaintiffs are suing on, and is uncertain in that it cannot be determined whether the contract sued on is written, oral or implied by conduct.

The complaint alleges breach of contract as follows:” At all times herein mentioned, plaintiffs were a part [*sic*] to the Construction Contract, as well as intended beneficiaries to each subcontract for the construction of the house. In light of the facts set out above, defendants, and each of them, have breached the Construction Contract.” .

On its face, the claim alleges only that defendants “breached the Construction Contract”. But LongCo is not a party to the Construction Contract. Therefore LongCo cannot be liable for its breach. See *e.g.* GSI Enterprises, Inc. v. Warner (1993) ” [9, с. 35].

Характерним для англійських юридичних текстів є вживання слів та виразів давньо- та середньоанглійської мови, особливо складних слів, які загалом більше не вживаються в сучасній англійській мові (*thereto; thereon; thereof; therewith; therefore; therein; hereafter; aforesaid; whereby*), а також слів та виразів, які походять з французької мови, наприклад: *replevin* – позов про повернення володіння рухомою річчю.

Поширеним є вживання формальних та церемоніальних слів та виразів: *I do solemnly swear; Your Honour; May it please the court.*

Говорячи про українську мову права, слід зазначити, що порівняно з англійською в ній міститься набагато менше запозичень та складних конструкцій. Крім того, на відміну від англійської мови права, українській мові права не властиве вживання значної кількості формальних і церемоніальних слів та виразів, однак не можна повністю заперечити їх існування. Церемоніальний жанр представлений переважно в усній публічній мові та послуговується усталеними зворотами, наприклад: *Дозвольте..., З нагоди..., Ваша честь.*

Оскільки юриспруденція має безпосереднє відношення до соціально-політичних та культурних особливостей держави, юридичний переклад являє собою надзвичайно складне завдання. Для забезпечення адекватного перекладу юридичних текстів, мова перекладу повинна бути особливо точною, достовірною та недвозначною.

Однією з проблем, що потребують детального вивчення в теорії перекладу, залишається проблема вибору адекватного відповідника у процесі перекладу юридичних текстів однієї мови іншою. Вибір

[Введіть текст]

прийняттого варіанта перекладу визначається наявністю або відсутністю еквівалента в мові перекладу. Якщо такий існує, процедура зводиться до його звичайної підстановки, проте за його відсутності – до ретельного підбору одного з варіантних відповідників з урахуванням цілого ряду лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів. Це такі фактори, як референційне та денотативне значення потенційних відповідників; їх стилістична належність; контекстуальне оточення; мовні норми; сполучуваність слів тощо [2].

Окрім того, слід враховувати у процесі перекладу юридичного тексту, зокрема тексту нормативно-правового акта, можливість виникнення різних за рівнем складності ситуацій, пов'язаних із пошуком відповідників правових термінів у мовах двох правових систем. Узагальнюючи, такі ситуації можна розбити на чотири основні групи:

1. Термін, що потребує перекладу, позначає правовий інститут, що є аналогічним правовому інституту в правовій системі, мовою якої здійснюється переклад. При цьому зазначені інститути мають однакове нормативне врегулювання.
2. Термін, що потребує перекладу, позначає аналогічний правовий інститут, який має інше правове врегулювання.
3. Відповідний правовий інститут, що позначений терміном, який потребує перекладу, існує в одній правовій системі, але вже не існує в іншій.
4. Відповідний правовий інститут існує в одній правовій системі і не є властивим іншій [5].

Крім пошуку еквівалентних відповідників, основними прийомами юридичного перекладу можна назвати наступні:

- прийом опису – переклад, наприклад, слова за допомогою поширеного пояснення його значення: *demisable* – який може бути відданий в оренду або переданий у спадщину; *accreditee* – особа, в присутності якої здійснюється акредитування.

- транскодування – передача звукової та/або графічної форми слова вихідної мови засобами абетки мови перекладу. Слово *acquirer* можна передати як “еквайер”. В юридичному контексті це слово означає „банк або компанію, що здійснюють весь спектр операцій по взаємодії з точками обслуговування карток, які складаються з терміналів у торгово-сервісній мережі і банкоматів”.

- калькування (дослівний переклад або буквальний переклад): *manpower* - людські ресурси;

- перекладацькі лексичні трансформації – це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватного передавання їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із урахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу. Лексичні трансформації застосовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова

[Введіть текст]

мови оригіналу не можуть бути використані у перекладі через невідповідність з точки зору значення і контексту [4].

Слід зазначити, що дані прийоми треба застосовувати лише пересвідчившись, що в мові перекладу дійсно відсутні еквівалентні або варіантні відповідники і неможливо використати інші прийоми перекладу.

Не слід забувати під час перекладу юридичних текстів про національну варіативність термінів, тобто наявність різних термінів у американському, британському та інших варіантах англійської мови, що позначають одне і те ж явище, поняття, процес тощо, або, навпаки, наявність одного терміна у цих варіантах англійської мови на позначення різних понять: статут юридичної особи (компанії, товариства) – *articles of association* (у Великій Британії), *bylaws* (у США).

Під час перекладу слід також враховувати національні особливості написання чисел та математичних знаків в різних країнах. Так, пробіл відокремлює групи цифр у Франції, наприклад, 345 499; в Німеччині та Австрії відокремлюються крапкою – 345.499; у США, Великобританії, Японії відокремлюються комою – 3,000,000. Відповідно, що помилка у прочитанні такого символу може коштувати компанії чи іншій юридичній або фізичній особі велику суму грошей при перекладі документів.

Перекладаючи юридичні тексти треба брати до уваги і той факт, що велика кількість загальноживаних слів в юридичних текстах може мати термінологічне значення. Наприклад, слово *nuisance* (досада, прикрість, неприємність) в юридичному контексті буде мати значення „втручання в чийсь користування землею”; слово *consideration* (міркування, підстава) – в юридичному документі означатиме „компенсація, винагорода, зустрічне задоволення”.

Наприкінці можна сказати, що юридичний переклад не дозволяє жодної можливості альтернативного тлумачення, інваріантності чи невизначеності. Одна із особливостей права – це його нематеріальність. Якщо, наприклад, в механіці будь-який термін можна описати за допомогою характеристик або зобразити графічно, то в юридичній сфері мова йде про абстрактні поняття та їхній взаємозв'язок. Тут все починається з мови і закінчується нею: концепція, теорія, доказ, результат складаються із слів і описуються словами. Від правильності перекладу може залежати доля великого контракту, результат судового розгляду, фундамент міждержавних відносин.

Література

1. Алимов В.В. Юридический перевод: Практический курс. Английский язык / В. В. Алимов. – изд. 3, стереот. – 2005. – 160 с. **2. Вагапов А.С.** Выбор адекватного лексико-фразеологического соответствия при переводе английских правоведческих текстов [Электронный ресурс] /

[Введіть текст]

А.С. Вагапов. – Режим доступу: http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/my-art.shtml. **3. Гамзатов М.Г.** Техніка і специфіка юридического перекладу / М.Г. Гамзатов. – СПб., 2004. – 182 с. **4. Карабан В.І.** Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с. **5. Хворостянкіна А.** Дефініції у законодавчих текстах: питання теорії [Електронний ресурс] / Хворостянкіна А. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/6669/> **6. Язык закона** /под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 7-10. **7. Артикуца Н.В.** Мова права та її вивчення студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах України / Н.В. Артикуца //Зб. матеріалів наук.- практ. конф. – С. 155-158. **8. Правнича лінгвістика:** навч. посіб. /Г.П. Проценко, Л.М. Шестопалова, О.Ф. Прохоренко [та ін.] за заг. ред. С.М. Гусарові. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 312 с. **9. Powell R.** Law Today / R. Powell. – Longman, 2007. –128 p.

Дорда С.В. Мова права та особливості її перекладу.

В статті розглядаються характерні риси мови права на прикладі української та англійської мов. Приділяється увага особливостям юридичного перекладу.

Ключові слова: мова права, поліфункціональна підсистема, базові та специфічні функції, прийоми юридичного перекладу.

Дорда С.В. Язык права и особенности его перевода.

В статье рассматриваются характерные черты языка права на примере украинского и английского языков. Уделяется внимание особенностям юридического перевода.

Ключевые слова: язык права, полифункциональная подсистема, основные и специфические функции, способы юридического перевода.

Dorda S.V. The Language of Law and Peculiarities of its Translation.

The article deals with the study of the peculiarities of Ukrainian and English language of law. The attention is paid to the characteristic features of legal translation.

Key words: language of law, polyfunctional subsystem, basic and specific functions, ways of legal translation.

Дорда, С.В. Мова права та особливості її перекладу [Текст] / С.В. Дорда // Вісник Луганського національного ун-ту ім. Т.Шевченка. Серія Філологічні науки. - Ч. II. - № 9 (220). - 2011. – С. 163-170.